

Bató Szilvia (SZTE ÁJTK, Büntetőjogi Tanszék, PhD)
Deviancia és bűnözés a 18-19. századi Magyarországon

A következő szöveg rövid betekintést enged egy Magyarországon szinte teljesen ismeretlen tudományterület, a történeti kriminológia („bűnözéstörténet”, Kriminalitätsgeschichte, historische Kriminologie, historische Kriminalitätsforschung) által vizsgált kérdésekbe és a hazai kutatás lehetőségeibe. A történeti kriminológia magyarországi „karrierje” azért is sajátos, mert egyszerre jelentek meg a programadó – az előfutárok munkásságát bemutató és a további kutatást megalapozni szándékozó – cikkek (PERÉNYI 2006; BATÓ 2009.), és a tudományterület létét is tagadó kijelentés (PÓCZIK 2011.).

I. Mi a történeti kriminológia?

A történeti kriminológia röviden és egyszerűen megfogalmazva a letűnt korok bűnözésével foglalkozik (BLASIUS 1993, 490.), ennél fogva három ma már konvencionális diszciplína határán helyezkedik el: társadalomtörténet, büntetőjog-történet és kriminológia (BLASIUS 1990, 15; KLIPPEL 1999, 7.). Mindhárom tudományterületnek van azonban egy fontos közös jellemzője: eredendően több tudományág határterületein jöttek létre, így mind elméleti hátterük, mind módszertani megközelítéseik, mind forrásaik változatosak, számos kutatási irányzatuk alakult ki. Erre vezethető vissza a történeti kriminológia jellegzetessége a sokszínűség (SCHWERHOFF 2011, 30-31.), ezért a kutatási irányokat az egyes kutatók előképzettsége, valamint a források sajátosságai határozzák meg.

Egy tudományterület „önállóságát” saját tárgyának, forrásainak, módszereinek rögzítése, és a többi kutatási területtől (tudományágtól) történő elhatároló ismérveinek meghatározása bizonyítja, ezért szükséges röviden bemutatni ezeket.

A történeti kriminológia általános meghatározásából is kitűnik, hogy a tárgya a bűnözés, tehát a kriminológiával mutat szoros rokonságot, azonban fontos elhatároló ismérve az, hogy csak a múltra vonatkozó kutatások sorolhatók ide, a 20. század közepe előtti időszak bűnözésével foglalkoznak a „bűnözéstörténet” kutatói. A kutatás tárgyának történeti jellegéből két fontos elhatároló ismerv is következik: a felhasznált források és a kutatási módszerek eltérnek a kriminológiáétól. Teljesen egyértelmű, hogy a történeti kriminológus csak az írásban fennmaradt forrásokra tudja építeni vizsgálódásait (aktakutatás), ezért nélkülöznie kell a kriminológia szociológiától kölcsönzött módszereinek jelentős részét: a megfigyelést, az interjút, a kérdőíves kikérdezést és a kísérlet (VIGH 1992, 15-17; TAUBER 1996, 47-51; KORINEK 2006, 210; KORINEK 2010, 294.).

A történeti korokban folytatott bűnözés egy viszonylag körülhatárolható eleme a társadalmi tömegjelenségeknek, ezért a posztmodern társadalomtörténeti irányzatok is foglalkoznak – saját nézőpontjuknak és módszertanuknak megfelelően – egy-egy adott korszakban elkövetett bűncselekményekkel, a kiváltó okokkal, az elkövetőkkel, az áldozatokkal és a társadalmi kontroll mechanizmusaival. Így például az olasz társadalomtörténeti irányzatként kialakult mikrotörténet egy rendkívüli eseményt – pl.: súlyos, megrázó bűncselekményt – és a kapcsolódó jelenségeket tekint tárgyának (SZEKERES 2003, 204; SZIJÁRTÓ M. 2003, 494.), addig a német társadalomtörténeti kutatásokban (Alltagsgeschichte) a mindennapi bűncselekményekkel és elkövetőikkel sokaságként foglalkoznak (Ö. KOVÁCS 2003, 182; BLASIUS 1978, 9.). A társadalomtörténeti irányzatok számára a bűnözés csupán egy szegmense a kutatható szociális jelenségeknek, ezért elhatárolhatók a történeti kriminológiától, amely elsődleges (kizárólagos) kutatási tárgyának tekinti a kriminalitást. A kriminológia a büntetőjoghoz

kötött, ez fogalomrendszerét is meghatározza, ezzel szemben a szociológia más értelmezési mezőket is használ. Forrásaik és módszereik azonossága ellenére a perspektíva és a nomenklatúra eltérő volta alapján szükséges a történeti kriminológiát megkülönböztetni a társadalomtörténet-írástól.

A történeti kriminológia ezer szállal kapcsolódik a büntetőjog-történethez, forrásaik jórészt azonosak, azonban célját és módszereit tekintve eltér tőle (SCHWERHOFF 1999, 15-16; SCHWERHOFF 2011, 15.). A büntetőjog-történet határozza meg a történeti kriminológia kereteit, definiálja az egyes általános részi fogalmakat és a tényállásokat, így rögzíti, hogy az adott korszakban mi tekinthető bűncselekménynek. A büntetőjog-történet azonban nem foglalkozik a bűnözés jogon kívüli elemeivel, tehát a büntetőjog-történet és a történeti kriminológia közötti viszony a hatályos jogi bűnügyi tudományok és a kriminológia kapcsolatát mutatja (NAGY 2010, 26-29; KORINEK-LÉVAY 2006, 34-39.).

II. Deviáns viselkedés \geq bűnözés?

A modern magyar kriminológia kézikönyvei alapvetően kétféle megoldást követnek a deviáns viselkedések meghatározásával kapcsolatban. Míg korábban a szociológia fogalomtárából (ANDORKA-BUDA 1974, 11; ANDORKA 1997, 512; ADLER-MUELLER-LAUFER 2000, 33; FLECK 2004, 227; GIDDENS 2008, 613.) kölcsönözve a devianciát az átlagostól, az uralkodó normáktól, az elvárt és még tolerált magatartási formáktól eltérő viselkedések gyűjtőneveként kezelték (VIGH 1992, 11; GÖNCZÖL 1996, 120.), addig az utóbbi években definíció nélkül utalnak rá (GÖNCZÖL 2006, 299-300; KORINEK 2010, 16-17, 25.).

A magyar nyelvű szociológiai és kriminológiai irodalomban tallózva megállapítható, hogy a deviancia jelentéstartalmáról nincsen konszenzus. Egyes szerzők a deviáns viselkedések lényeges fogalmi elemének tekintik az egyénre és a társadalomra „károsságot” is,

anélkül, hogy ezt definiálni tudnák (ANDORKA-BUDA 1974, 15; ANDORKA 1997, 512-513.). Így egyértelműen negatív értéktartalmú kifejezéssé válik a deviancia, és elveszti értéksemlegességét. Ez a negatív megítélés széles körben elterjedt a társadalomtudományi irodalomban (RÁCZ 2001, 7.), a magyar kriminológiai gondolkodásban azonban ennek nincsen nyoma, mivel a büntetőjog-ellenes magatartások mellett a bűnözés előterét jelentő „negatív deviáns magatartásokkal” is foglalkoznak (KORINEK 2010, 16-17, 25.).

A szakirodalom az utóbbi időszakban a deviáns viselkedések közé sorolja a bűnözést (ANDORKA-BUDA 1974, 14; ANDORKA 1997, 512-513; GÖNCZÖL, 1996, 121; ADLER-MUELLER-LAUFER 2000, 33-35; FLECK 2004, 227; GÖNCZÖL 2006, 300.), az öngyilkosságot (ANDORKA-BUDA 1974, 14; GÖNCZÖL 1996, 121; ANDORKA 1997, 512-513; FLECK 2004, 227; GÖNCZÖL 2006, 300; KORINEK 2010, 17.), a szerekkal való visszaélést (alkoholizmus (ANDORKA-BUDA 1974, 14; GÖNCZÖL 1996, 121; ANDORKA 1997, 512-513; FLECK 2004, 227; KORINEK 2010, 17.), kábítószer-használat (ANDORKA-BUDA 1974, 14; ANDORKA 1997, 512-513; FLECK 2004, 227.)), a mentális betegségeket (ANDORKA-BUDA 1974, 14; ANDORKA 1997, 512-513; FLECK 2004, 229.), a prostitúciót (ANDORKA 1997, 512-513; KORINEK 2010, 17.) és a hajléktalanságot (Korinek 2010, 17.). Korábban egyértelműen ilyennek tekintették az azonos neműek párkapcsolatát is (ANDORKA-BUDA 1974, 14; ANDORKA 1997, 512-513.). Amennyiben a „károsság” ismervétől eltekintünk és általában a normaszegő magatartásokat soroljuk a devianciák közé, akkor egy parttalan, kezelhetetlen fogalmat kapunk. Ennek a problémának a megoldását jelenti a deviáns viselkedési formák leszűkítése a büntetőjog-ellenes magatartások körére, vagyis a deviancia és a bűnözés egymással történő megfeleltetése, amely az amerikai és angol irodalomban egyre inkább megfigyelhető (RÁCZ 2001, 7-8.).

Ugyanakkor más szerzők a két kifejezés szinonimaként kezelését tagadják (GIDDENS 2008, 613.).

A társadalmi normák változásával a deviánsnak tekinthető viselkedések köre is állandóan változik, területi és időbeli különbségek léteznek, és mindez nagyban függ az adott társadalom toleranciaszintjétől. Ebből következik, hogy a deviancia sem statikus, és nem rendelkezik pontos határokkal sem: az adott közösség (szubkultúra) normái határozzák meg, hogy adott időben, helyen és szituációban mit tekinthetünk deviáns magatartásnak. Sőt szubkultúrákban a többségi társadalom konform magatartásai lehetnek a devianciák (ANDORKA-BUDA 1974, 12; GÖNCZÖL 1996, 121; ANDORKA 1997, 511; ADLER-MUELLER-LAUFER 2000, 33-35; FLECK 2004, 227; GÖNCZÖL 2006, 299-300; GIDDENS 2008, 615.).

Az egyes normarendszerek közötti különbségekből adódik, hogy az egyes magatartások megítélése is különböző lehet. Így például a jog által tilalmazott cselekmények nem minden esetben esnek egybe a társadalom erkölcsi megítélésével: elítélőnek tartanak jogszerű magatartásokat, vagy jogellenes cselekményeket elfogadhatónak tekintenek, ilyen Magyarországon az adófizetéssel kapcsolatos mentalitás. Egyes „káros” vagy deviáns viselkedések kriminalizálása és az ilyennek már nem tekinthető magatartások dekriminalizálása mindig jogalkotói döntés függvénye, ez azonban nem feltétlenül azonos a társadalmi megítélésével (ANDORKA-BUDA 1974, 12; ANDORKA 1997, 512; FLECK 2004, 228-229; KORINEK 2010, 16-17.).

A 18-19. századi normaszegő magatartások rövid bemutatásánál Vigh József és Gönczöl Katalin meghatározása a kiindulópont, a társadalmi toleranciaszintet meghaladó normaszegések devianciának minősítése (VIGH 1992, 11; GÖNCZÖL 1996, 120.) történeti jellegű kutatásokban is járható útnak tűnik.

A vizsgált korszak vidéki (paraszti) társadalmának normáira és az ettől eltérő magatartásaira vonatkozóan a társadalomnéprajz nyújt fontos forrásanyagot (SZILÁGYI 2000.), erre építhet a történeti kriminológia is. A modern magyar kriminológiai irodalomban a bűnözés egy történelmileg változó, társadalmi-jogi tömegjelenség, amely egy meghatározott területen, egy meghatározott időszakban elkövetett bűncselekményeket, ezek elkövetőit és ezek sértettjeit foglalja magába (VIGH 1992, 11; GÖNCZÖL 1996, 119-120.). Amennyiben ezt a fogalmat általános bűnözés-fogalomként elfogadjuk, és alkalmazni kívánjuk történeti vonatkozásban is, azonnal felmerül egy probléma: a bűncselekmény definíciója. Ma ez a Büntető Törvénykönyvben (1978. évi IV. tv.) tételesen meghatározott cselekményeket jelenti a kontinentális (jogállami) felfogásban érvényesülő anyagi jogi legalitás (nullum crimen sine lege) elve szerint (NAGY 2010, 46-52.). Magyarországon 1880 előtt – néhány éves periódusoktól eltekintve – nem volt büntető kódex, tehát nem lehet a büntetőjog-ellenes cselekmények körét így meghatározni. Taxatív (törvényi) felsorolás hiányában fordított eljárást kell alkalmazni, vagyis korabeli bírói gyakorlat által kidolgozott „szokásjogi tényállásokra” kell építeni a bűncselekmények fogalmát. A büntetőjog-történeti kutatások elhanyagoltsága miatt jelenleg csupán megközelíteni lehet a bűncselekményként azonosítható magatartásokat, valójában nem tudjuk, hogy milyen magatartásokat szankcionáltak a 19. század utolsó előtti évtizedéig.

Mindezek alapján az „elkövetett bűncselekmény” fogalmi elem a korabeli felfogás szerint büntetendőnek tartott, büntető hatáskörű bíróság által bűncselekménynek minősített és megbüntetett cselekményeket jelenti.

Így viszont a 18-19. századi Magyarországon a devianciák meglehetősen ismeretlen és diffúz halmazán belül a bűnözés részhalmaza sem rendelkezik éles kontúrokkal, a határok elmosódnak. Ezeknek a határoknak a viszonylagosságára és a kutatási lehetőségekre következik néhány példa levéltári forrásokra támaszkodva.

III. Bűnözés és kormányzat 1848 előtt

A társadalmi tömegjelenségek (pl.: népesség, gazdasági produktivitás, szegénység, bűnözés) az állam, pontosabban a hatalmat gyakorló elit számára az erőteljes központosítási törekvésekkel egy időben, majd a felvilágosult abszolutizmus térnyerésével váltak fontossá Magyarországon. A 18. század első harmadában kiépült a központi igazgatás és konszolidálódott a helyi igazgatási szervezet, így lehetővé vált az addig érintetlen területekre is az állami beavatkozás kiterjesztése. Ennek során a kormányzat felfigyelt a bűnözésre, először csak információkat kívánt szerezni, majd kezelni próbálta a problémákat.

Az alsó fokú bíróságok igazgatását a Helytartótanács látta el a Kancellária irányításával, a szükséges információkat a törvényhatóságok jelentéseiből és az egyéni panaszokból nyerték. Az 1723. évi bírósági reform után a központi kormányzat a magyar igazságszolgáltatást az ítélettel lezárt ügyek perkivonatai felterjesztésének előírásával (1726) kezdte el ellenőrizni, de gyorsan kiderült, hogy ebből nem jutnak megfelelő adatokhoz, ezért 1757-től a rabok táblázatos kimutatását is bekérték. A rendelkezéseket többször meg kellett ismételni 1848-ig, ugyanis a megyék csak ímmel-ámmal tettek eleget az előírásnak. A kormányzat által kért adatok köre egyre bővült: a befogott neve, vallása, életkora (születési helye, ideje), rendi állása (foglalkozása), családi állapota, lakóhelye, a bűncselekmény, a

letartóztatás időpontja, az egyes perccselekmények, az ítélet és a szabadulás (ítélet végrehajtás) időpontja szerepelt a 19. századi táblázatokban (BATÓ 2011, 67-71.).

A beérkezett rabtabellák és perkivonatok feldolgozását, valamint az egyéni panaszok kivizsgálását követően a károsnak tartott jelenségek meggátlására intették az adott törvényhatóságot, súlyos vagy gyakori szabályszegés esetén pedig általános rendeletet adtak ki. A Helytartótanács rendeletei nemcsak a büntető eljárás szabályait modernizálták, hanem az anyagi jogi szabályokat is átalakították, így került ki a magyar büntető-igazságszolgáltatás eszköztárából a kínvallatás és a boszorkányság is. A kormányzat hamar felismerte a bűncselekmények megelőzésének szükségességét, így a 18. század második felében már megjelentek az ilyen jellegű előírások, a legismertebb a csecsemőgyilkosságok megelőzésére kiadott rendelet-sorozat (BATÓ 2011, 78-79.).

Ezeknek az utasításoknak és rendeleteknek a feldolgozásával körvonalazni lehetne a központi kormányzat és a törvényhatóságok döntéshozóinak kriminálpolitikai elképzeléseit. Mivel ilyen jellegű feldolgozás csak a jozefinista időszakra vonatkozóan készült (HAJDU 1985.), így csak néhány elem rövid ismertetése lehetséges.

IV. Közigazgatás – deviancia – bűnözés

A későrendi közigazgatási rendszer önmaga termelt ki számos deviáns magatartási formát, így a bűnözés egyes elemeit. Ide sorolható a katonaállítás rendszere, az adóztatás sajátosságai, a rabkísérés gyakorlata, és maga a modernizáció.

Az 1840. évi 2. tc. vezette be a sorhúzást az újoncállításban, korábban a legváltozatosabb módon teljesítették a vármegyék a rájuk kiszabott kvótákat. Számtalanszor erőszakkal fogdosták össze a fiatal legényeket

éjszakánként a helyi előjárók. Leggyakrabban a kocsmában leitatott férfiakat a verbunkosok beöltöztették: csákót nyomtak a fejükre vagy köpenyt terítettek rájuk, ezzel igazolva az önkéntes beállást. A legegyszerűbb és leginkább költségghatékony megoldás a rabok katonának állítása volt, így a fogvatartás költségeit is megspórolták, valamint megszabadultak egy veszedelmes embertől (BATÓ 2010, 183-184.).

Az újoncozás számos konfliktust okozott, összetűzéseket a fiukat védő családokkal, sorozatos szökéseket, és az öncsonkítás elterjedését a 18. század végén. A törvényen kívülé vált katonaszökevények képezték a betyárok utánpótlását, ezek a szervezett bandák az ország egyes területein komolyan veszélyeztették a közbiztonságot.

A korabeli paraszti munkaszervezet felépítése miatt a férj katonasága a család egzisztenciális ellehetetlenüléséhez vezetett, családfő híján ugyanis nem tudták teljesíteni a jobbági szolgáltatásokat. A családtagok bűnelkövetése is fokozottan megfigyelhető, az évek óta egyedül élő feleség gyakran házasságtörést követett el, amely akár csecsemőgyilkossággal is végződhetett. Esetleg a kilátástalan anyagi helyzet miatt a családtagok lopásra kényszerültek. Az egyes katonai egységek mozgását a katonákkal együtt vonuló gyermektelen feleségek, esetleg terhes szeretők követték.

Az ellenőrizetlen adószedési gyakorlat, és az úrbéri szolgáltatásokkal kapcsolatos visszaélések a lakosság ellenállását váltották ki, az ebből fakadó konfliktusok gyakran vezettek erőszakos bűncselekményekhez. Ezt a szituációt örökítette meg Eötvös József A falu jegyzője című regényében.

Mivel a 19. század első felében nem volt központi rendészeti apparátus, ezért a rabok szállítása legtöbbször jobbági szolgáltatásként történt, ennek megfelelően rendszerek voltak az eltűnések és a sikeres szökések.

A népesség növekedésével és a mezőgazdasági termelés változásával kialakultak a tanyás települések, így ellenőrizhetetlen mozgások voltak a pusztákon, ezeket útlevélkényszerrel és bürokratikus előírásokkal próbálták ellenőrizni. Az intézkedések azonban alkalmatlanok voltak a cél elérésére, és csak növelték a bíróság elé kerülők számát.

A reformkorban kezdődő városiasodás a nagyvárosi bűnözés megjelenéséhez vezetett Pesten és Budán, a sajtóban felbukkantak az 1840-es évek elején a csavargó gyerekekről és az újfajta bűnelkövetési módokról szóló beszámolók (BATÓ 2010, 77.).

V. Egyes deviáns magatartások és a bűnözés összefüggései

A 18-19. században több olyan társadalmi jelenség van, amely a jórészt korabeli nyomtatott forrásokra (jogi szakkönyvekre, irodalmi alkotásokra) támaszkodó ismereteink szerint az egykorú társadalom normái deviáns magatartásnak és bizonyos esetekben bűncselekménynek minősítettek. A levéltári források – bírósági iratanyagok – és a társadalomnéprajz kutatási eredményei alapján már nem ilyen egyértelmű a helyzet. Az alkoholizmus talán az egyik legismertebb probléma, a mai magyar társadalom is ellentmondásosan viszonyul a kérdéshez. A szexuális magatartásokon belül három terület érdemel figyelmet: az erőszakos nemi bűncselekmények, a homoszexualitás és a házasságon kívüli kapcsolatok. A 18-19. században a csecsemőgyilkosságok, valamint a legényvirtus körébe sorolható verekedés és lopás büntetőjogi és a társadalmi megítélése közötti ellentmondás pedig nagyon jól látszik.

Az alkoholfogyasztás gátlásoldó hatása, valamint a függőség kialakulása miatt kiemelt szerepet játszik a bűnözésben. A bírósági aktákban számtalanszor találkozunk az italozó életmóddal összefüggő erőszakos bűncselekményekkel. A garázda jellegű cselekmények

elkövetési helye gyakran a kocsmá, ilyenkor az elkövetők és az áldozatok is ittasak voltak.

Az erőszakos nemi bűncselekményeknek alig van nyoma a bűnözésben (SZOMORA 2009, 37.), Szegeden 1790-1848 között harminc körüli jogeset fordult elő, ennek közel fele felmentéssel végződött (BOTH 2009, 370). Békés megye törvényszékén ugyanebben az időben öt jogesetben merült fel az erőszakos közösülés. Csanád vármegyében öt év alatt két eset fordult elő, de ezek közül is az egyik vérfertőzés.

A kisszámú bíróság elé került erőszakos közösülés nem azt jelenti, hogy ez a bűncselekmény ritkaságszámba ment volna, hanem inkább nagyfokú látenciára utal. Ennek legfontosabb okai a fogalmi zűrzavar és bűnügyi technika kezdetlegessége mellett a korabeli társadalomszerkezetben, valamint a nők kiszolgáltatottságában keresendő. Erre példa az a Békés vármegyében csecsemőgyilkosságért elítélt hajadon, akit saját földesura erőszakolt meg Putnokon. Anyjával együtt inkább elhagyta a települést, és csipkét árulva Köröstarcsára jött, ahol titokban megszülte és megölte gyermekét. A vármegye átiratban kérte a földesúr „megfeddését” Gömör megye törvényszékétől.

A magyar bírói gyakorlatban homoszexuális cselekmények miatti elítélések nem fordulnak elő, pedig kizárt, hogy ez egy falusi közösségen belül eltitkolható lett volna. A szakirodalomban ennek nyomán felmerült az az elképzelés, hogy itt szokásjogi dekriminalizációról lehet szó (SZOMORA 2009, 37-38.). A nagyon kevés eljárás is felmentéssel zárult, ilyen például az 1805-ben Csongrád vármegye törvényszéke által hozott ítélet a szegedi Domus Correctoria egyik rabja ellen „sodomia et blasphemia” miatt (BATÓ 2011, 85.).

A házasságon kívüli kapcsolatok megítélése a 18. század közepétől erőteljesen megváltozott, a bírói gyakorlat folyamatos enyhülése figyelhető meg. A századfordulón már fel sem merül a halálbüntetés,

sőt az 1860-as években már a büntetőjogi szakirodalomban sem szerepel bűncselekményként (SZOMORA 2009, 38-39.). A megítélés változásához nagyban hozzájárultak a csecsemőgyilkosságok megelőzését szolgáló rendeletek, amelyek kifejezetten tiltották a megesett lányok büntetését és megszégyenítését (BATÓ 2011, 78.). A változást a társadalomnéprajz is dokumentálta, a házasság előtti kapcsolat a közösség által megtűrt magatartások közé tartozott, amíg nem volt botrányos a dolog, a falusi közösség nem reagált rá. A tűrt viselkedések közé tartozásra bizonyíték a koraszülések viszonylag magas száma is (SZILÁGYI 2000, 702-704.).

Nagyon sajátos a magzatelhajtáshoz és a csecsemőgyilkossághoz való viszonyulása a 18-19. századi vidéki társadalomnak. A magzatelhajtás a szigorú büntetőjogi megítélés ellenére bevett születéskorlátozási eljárás volt, a bábáknak komoly szerepe volt benne. A bírói gyakorlatban részben ezért ritkán fordult elő. A magzatelhajtás a korabeli orvosi ismeretek mellett alig bizonyítható, ezért a marasztalások száma elenyésző volt. A Békés vármegyében lefolytatott eljárások tapasztalatai szerint általában a közösségben marginális helyzetű nők ellen indult eljárás, mivel ők nehezebben tudták eltitkolni a magzat elvesztését. A jogesetekből levonható az a következtetés, hogy csecsemőgyilkosságra csak azokban az esetekben került sor, amikor a magzatelhajtás nem volt eredményes. A szakirodalmi és az európai adatokhoz képest lényegesen kevesebb eljárás indult, ennek oka talán a házasságon kívüli kapcsolat megtűrtisége lehetett (BATÓ 2007, 115, 118.).

Társadalomnéprajzi adatok szerint a legények beavatási rítusai közé tartozott két folyamatosan üldözött cselekmény: a lopás és a verekedés. Csak azt tekintették igazi férfinak egyes falusi közösségekben, akik átestek ezen (SZILÁGYI 2000, 752-755.). A bírói gyakorlatban nem volt ritkaság az az eset, amikor fiatal legények italozás után egyetlen éjszaka több lopást (méhkas, kocsi, lószerszám) követtek el. A kocsmái

összetűzések kezdeményezői általában „a verekedésre való szenvedélyéről közönségesen ösméretes, és már emiatt meg is büntetett” legények voltak.

VI. Válaszok a bűnözésre

A kormányzat és a helyi döntéshozók a bűnözésre alapvetően kétféle választ adhattak: a bűncselekmények lehetőségeinek csökkentésével vagy a cselekményektől való elrettentés növelésével reagálhattak. A magyar gyakorlatban mindkét megoldás megfigyelhető. Az állatok kereskedelmére és a passzusokra vonatkozóan már 1794-ben születtek bürokratikus előírások, ezeket 1848-ig folyamatosan kiegészítették és ismételték (BATÓ 2011, 72; BATÓ S.A.). Az intézkedések azonban részben ellentétes hatással jártak, ugyanis megjelent a törvényszéki gyakorlatban a passzus nélküli csavargás bűncselekményként, valamint fellendült az út- és marhalevelek hamisítása.

Az elrettentés növelésének egyik eszköze lett volna a halálbüntetés visszaállítása a lótolvajlásra, ahogy ezt a vármegyék szorgalmazták (BATÓ 2011, 81; BATÓ S.A.). A másik pedig az eredetileg zavargások megfékezésére bevezetett statárium volt, amelynek már az 1780-as évek végén megváltozott a funkciója: a közbiztonságot erősen veszélyeztető, erőszakos vagyon elleni bűncselekményekre terjedt ki az alkalmazása. A statáriális eljárás már a kortársak szerint is valójában hatástalan volt, sem volumenében, sem struktúrájában nem változott a bűnözés (BATÓ S.A.).

VII. Mire jó a történeti kriminológia?

A bűnözés történeti vizsgálata tulajdonképpen a modern kriminológiai kutatásnak nyújt segítséget, ugyanis kellő forrásanyag birtokában és megfelelő módszertani háttérrel megsokszorozza a normasértő magatartásokra és a kontrollmechanizmusokra vonatkozó információk mennyiségét. A büntetőjog „államosításának” időszakától (18. század közepe) kezdve képes bemutatni a társadalmi normákat megszegőkkel szembeni közösségi és állami fellépés hatékonyságát, ezzel pedig hozzájárulhat a 21. századi kriminálpolitika optimális kialakításához is. Ehhez viszont két feltétel szükséges: a történeti kriminológiai művelésének tényleges megkezdése Magyarországon, valamint a kriminálpolitika alakítóinak igénye arra, hogy a kriminológia eredményeit felhasználják.

Bibliográfia

- BML IV. A. 10. c Békés Megyei Levéltár, Békés vármegye törvényszéki iratai 1715-1848, Büntetőpercek.
- CsML IV. A. 11. g Csongrád Megyei Levéltár, Csanád vármegye törvényszékének iratai (1722)1735-1848, Bűnügyi peres iratok.
- Adler-Mueller-Laufer 2000: Adler, Freda – Mueller, Gerhard O. W. – Laufer, William S.: Kriminológia. Osiris, Budapest, 2000.
- Andorka 1997: Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Osiris, Budapest, 1997.
- Andorka-Buda 1974: Andorka Rudolf – Buda Béla: Bevezetés. In: A deviáns viselkedés szociológiája. Vál.: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László. Gondolat, Budapest, 1974, 11-44.
- Bató 2004: Bató Szilvia: A magzatelhajtás Békés vármegye törvényszéke előtt (1790-1847). Acta Jur. et Pol. Szeged, 2004. Tom. LXVI. Fasc. 1.
- Bató 2007: Bató Szilvia: „Próbált nőszemélyek” (Magzatelhajtással vádolt nők a reformkori Békés vármegyében). In: Justitiától a bírói pálcáig (Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok). Jogtörténeti Szemle 2007 különszám, 114-119.
- Bató 2009: Bató Szilvia: A bűnözés szerkezetének vizsgálati lehetőségei a reformkori Békés vármegyében. A "történeti kriminológia" forrásai és módszertani kérdései Magyarországon. In: Jogi néprajz - jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. Szerk.: Mezey Barna - Nagy Janka Teodóra. ELTE Jogi Kari Tudomány 1. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009, 352-369.
- Bató 2010: Bató Szilvia: A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841-1844). Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 29. Szeged, 2010.
- Bató 2011: A Helytartótanács bírósági igazgatási tevékenysége a 18-19.

- század fordulóján. *FORVM Acta Juridica et Politica* 1 (2011) 1. 55-88.
- Bató s.a.: Bató Szilvia: Adalékok a statáriális eljárás korai történetéhez Magyarországon. In: *Sapienti sat... Tanulmányok Cséka Ervin professzor emeritus 90. születésnapjára*. Szerk.: Fantoly Zsanett – Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc. *Acta Jur. et. Pol.* Szeged, (előkészületben)
- Blasius 1978: Balsius, Dirk: *Kriminalität und Alltag. Zur Konfliktgeschichte des Alltagslebens im 19. Jahrhundert*. Vanderhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1978.
- Blasius 1990: Blasius, Dirk: A bűnözés társadalomtörténeti kutatása. In: *A német társadalomtörténet új útjai*. Szerk.: Vári András. Közép- és Kelet-Európai Akad. Kut. Közp., Budapest, 1990, 11-24.
- Blasius 1993: Blasius, Dirk: *Sozialgeschichte der Kriminalität*. In: *Kleines Kriminologisches Wörterbuch*. Szerk.: Kaiser, Günther – Kerner, Hans-Jürgen – Sack, Fritz – Schellhoss, Hartmut. C. F. Müller, Heidelberg, 490-495.
- Both 2009: Both Ödön: A stuprum violentum a kései feudális magyar büntetőjogban (1790-1848). In: *Both Ödön: Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből 1790-1849*. Szerk.: Ruzsoly József – Antal Tamás. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2009, 347-375.
- Fleck 2004: Fleck Zoltán: *Szociológia jogászoknak*. Napvilág, Budapest, 2004.
- Giddens 2008: Giddens, Anthony: *Szociológia*. Osiris, 2008.
- Gönczöl 1996: Gönczöl Katalin: Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák. In: *Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll*. Szerk.: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós. Corvina, Budapest, 1996, 119-134.
- Gönczöl 2006: Gönczöl Katalin: A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia-kontroll, társadalmi bűnmegelőzés. In: *Kriminológia –*

- Szakkriminológia. Szerk.: Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós. Complex, Budapest, 2006, 297-329.
- Hajdu 1985: Hajdu Lajos: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Magvető, Budapest, 1985
- Klippel 1999: Klippel, Diethelm: Staat und Devianz. Zur Einführung. In: Kriminalität und abweichendes Verhalten. Deutschland im 18. und 19. Jahrhundert. Szerk.: Berding, Helmut – Klippel, Diethelm – Lottes, Günther. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1999, 7-14.
- Korinek 2006: Korinek László: A kriminológiai kutatási módszerek. In: Kriminológia – Szakkriminológia. Szerk.: Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós. Complex, Budapest, 2006, 201-218.
- Korinek 2010: Korinek László: Kriminológia I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- Korinek-Lévy 2006: Korinek László – Lévy Miklós: A kriminológia fogalma, feladata, kutatási területei; helye és szerepe a bűnügyi tudományokban és a társadalomban. In: Kriminológia – Szakkriminológia. Szerk.: Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós. Complex, Budapest, 2006, 25-41.
- Lévai 1996: Lévai Miklós: A magyar kriminológiai gondolkodás fejlődése a kialakulástól a XX. század nyolcvanas éveinek végéig. In: Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll. Szerk.: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós. Corvina, Budapest, 1996, 9-44.
- Nagy 2010: Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. HVG-Orac, Budapest, 2010.
- Ö. Kovács 2003: Ö. Kovács József: A társadalomtörténet németországi útjai. In: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Szerk.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Osiris, Budapest, 2003, 167-186.

Perényi 2006: Perényi Roland: A jogtörténettől az „új kultúrtörténetig”. A bűnözés társadalomtörténete. Sic Itur ad Astra 18 (2006) 1-2. 85-108.

Póczik 2011: Póczik Szilveszter: Módszertani problémák az emberölés kriminálhistoriai vizsgálatában. In: I. Kutatási főirányokban befejeződött kutatások. Első főirány: Erőszakos bűnözés. http://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/befkut_2010_hun.pdf (2011. 09. 17.)

Rácz 2001: Rácz József: Bevezetés. In: Szabálykövet(él)ők és bajkeverők. Devianciák. Bevezetés a devianciák szociológiájába. Szerk.: Rácz József. Új Mandátum, Budapest, 2001, 7-11.

Schwerhoff 1999: Schwerhoff, Gerd: Aktenkundig und gerichtsnotorisch. Einführung in die Historische Kriminalitätsforschung. Edition diskord, Tübingen, 1999.

Schwerhoff 2011: Schwerhoff, Gerd: Historische Kriminalitätsforschung. CampusVerlag, Frankfurt/New York, 2011.

Szekeres 2003: Szekeres András: Az „ellentörténettől” a mikroelemzésig: társadalomtörténet Olaszországban. In: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Szerk.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Osiris, Budapest, 2003, 187-207.

Szijaártó M. 2003: Szijaártó M. István: A mikrotörténelem. In: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Szerk.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Osiris, Budapest, 2003, 494-513.

Szilágyi 2000: Szilágyi Miklós: Törvények, szokásjog, jogszokás. In: Magyar Néprajz VIII. Társadalom. Szerk.: Paládi-Kovács Attila – Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós. Budapest, 2000, 693-759,

Szomora 2009: Szomora Zsolt: A nemi bűncselekmények alapkérdései. Rejtjel, Budapest, 2009.

Tauber 1996: Tauber István: Kutatási módszerek a kriminológiában. In: Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll. Szerk.: Gönczöl

Katalin – Korinek László – Lévai Miklós. Corvina, Budapest, 1996, 45-52.

Vigh 1992: Vigh József: Kriminológiai alapismeretek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.

Szilvia Bató: Abweichendes Verhalten und Kriminalität in Ungarn in den 18. bis 19. Jahrhunderten

Die historische Kriminalitätsforschung ist in Ungarn nahezu unbekannt, die ersten Beiträge sind lediglich im letzten Jahrzehnt veröffentlicht worden. Dieser Beitrag greift etliche Forschungsfelder der ungarischen Kriminalitätsgeschichte auf: die Rolle des veralteten Verwaltungssystems, die verschiedenen Auffassungen über die Strafwürdigkeit der abweichenden Verhalten und die kriminalpolitischen Antworten. Selbst die spätständische Verwaltung ist im Hintergrund bestimmter Elemente der Kriminalität zu sehen: z.B. wegen der Rekrutenaushebung hat sich das Räuberbanden-Phänomen herausgebildet. Nach den archivarischen Quellen lässt sich eine Diskrepanz zwischen „offiziellen“ und „praktischen“ Vorstellungen darüber nachweisen, welche abweichende Verhalten strafwürdig sind: z.B. Spuren der Strafbarkeit der homosexuellen Verhalten fehlen aus der ungarischen Gerichtspraxis. Die Regierung hat zwei Antworten auf die Kriminalität gegeben: Einführung der Standgerichtsbarkeit und komplizierter bürokratischer Verordnungen für den Viehhandel. Diese Mittel sind aber untauglich um die Kriminalität zu vermindern.